Türkiye'de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu*

Osman AĞIR
Dr.Öğr.Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi,osmanagir@ksu.edu.tr.

Özet

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 27 Mayıs 1960 darbesiyle başlayan darbeci gelenek, darbe yapanların amaçlarına ulaşmaları ve herhangi bir yaptırımla karşılaşmamaları sonucu, günümüze kadar devam etmiştir. Her seferinde farklı gerekçelere dayandırılan darbelerin çoğunluğunun ortak yanı ABD desteği ile gerçekleştirilmiş olmalarıdır. Sivil siyasi liderlerin çoğunluğu darbe veya darbe girişimlerinin ardından askerlerin gölgesinde ve onların sınırları dahilinde siyaset yaparak askerlere övgüler dizmişlerdir. Her darbeden sonra siviller, gelenin kendisi gibi düşünüp düşünmediği üzerine odaklanarak, darbenin temelden yanlış olduğu gerçeğini görmezden gelmişlerdir. 15 Temmuz 2016' da gerçekleştirilen darbe teşebbüsünde bu durum tersine dönmüş, Cumhurbaşkanı, siyasi partiler ve toplum kesimlerinin önemli bölümü darbe karşıtı bir tavır sergilemişlerdir. 15 Temmuz kalkışmasında Cumhurbaşkanı'nın kararlı tutumu, halkın darbecilere karşı direnişi, darbecilerin cezalandırılmaları ve darbeye karşı sivil siyasetçilerin toplu tavır almalarının Türkiye'deki darbeci geleneği büyük ölçüde ortadan kaldırdığı söylenebilir. Bu çalışma Türkiye'de darbelerin başarısız olması ve darbecilerin cezalandırılarak bir daha darbeye teşebbüs edememelerini sağlamak noktasında 15 Temmuz girişimine kadar siyaset kurumunun üzerine düşen görevi yerine getirmediği denencesine dayalı olarak hazırlanmıştır. Darbeler karşısında siyasi aktörlerin tutumlarını irdeleyen bu çalışmada; darbelerin neden ve sonuçları konusunda ayrıntılı bir bilgi vermekten ziyade askeri darbeler ve darbe girişimleri karşısında siyaset kurumunun tutumunu incelemeye odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Askeri Darbeler, Türkiye, Siyasetçiler, Siyaset Kurumu

* Bu çalışma 12-13 Eylül 2017 tarihinde Yeşilyurt/Malatya'da gerçekleştirilen 3. Uluslararası Yeşilyurt Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

The Reactions of Politicians For Military Coups in Turkey

Abstract

The military coups which started with the coup of May 27, 1960 in the history of the Republic of Turkey continued until the day. The common denominator of the majority of the bases, which are based on different grounds each time, is the US support. The majority of civilian political leaders have praised the soldiers after every coup, so the military coups have become a tradition. After every coup, the civilians have forgotten that the coup is basically wrong and they considered their own interests. In the coup attempt on July 15, 2016, this situation reversed because of president, political parties and community members had an anti-coup attitude. The invitation of the people to the streets with the decisive attitude of the President in the 15th of July, people had responsed. This study prepared based on the hypothesis that political institution does not fulfill its duty after military coups. This study aims examines the attitudes of civilian political actors against the military coups in Turkey.

Keywords: Military Coups, Turkey, Politicians, Political Authority

GİRİŞ

Tarihte yaşanan ve insanoğlunun güvenliğini tehdit eden olaylar Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde ikinci sırada bulunan güvenlik ihtiyacının karşılanması amacıyla (Eren, 2016, 7) devletleri ordu kurarak gelirlerinin önemli bir bölümünü bu kuvvetin silahlanması için harcamak zorunda bırakmıştır. Büyük düşünür İbn Haldun Mukaddime isimli eserinde devletin iki temel taşından birisinin dayanağının ordu olduğunu vurgulayarak devlette meydana gelebilecek bozgunluğun bu temel taşların zaafından ileri geleceğini ifade etmiştir (Haldun, 2016, 598). Ordular tarihin her döneminde devletler açısından en önemli ve hayati kurumların başında gelmiştir. Bu açıdan devlet gücünü elinde bulunduran kişiler orduyu diğer kurumlardan ayrı bir yerde konumlandırmışlardır. Ordu mensupları ise ellerinde bulundurdukları silah gücünü, çeşitli gerekçelerle, bazen devlet yönetimini ele geçirmek için kullanabilmişlerdir.

Siyasal iktidarın askerler tarafından zorla ele geçirilmesi anlamına gelen askeri darbeler daha çok demokratik gelişimini tamamlayamamış ve demokratik kültüre sahip olmayan, ekonomisi az gelişmiş ülkelerde meydana gelmektedir. Ülkenin iç dinamikleri askerleri harekete geçirebildiği gibi, başka ülkeler de darbeyi politika aracı olarak kullanabilmektedirler. Ayrıca askeri yönetimlerden

siyasi ve ekonomik çıkar devşirmeye kalkan siviller de askerleri kışkırtmakta ve adeta darbe yapmaya zorlayabilmektedirler.

Türkiye'de demokratik hayata geçilmesi ile birlikte her on yılda bir demokratik hayat askeri darbe sonucu kesintiye uğratılmış, 1960, ve 1980 yıllarında yapılan askeri müdahalelerde ordu iktidarı doğrudan ele geçirmiş, 12 Mart 1971 müdahalesi ve 28 Şubat 1997' de ise meşru hükümete görevden el çektirmiş ve müdahale ile yeni bir hükümet kurdurmuştur. TSK, 27 Nisan 2007'de ise internet aracılığıyla antidemokratik bir bildiri yayımlamıştır. Güçlü bir siyasi iktidarın işbaşında olduğu bir dönemde, 15 Temmuz 2016 da, beklenen bir durum olmamasına karşın, ordu içerisine sızmış ve dışarıdan desteklenen bir grup tarafından askeri darbe teşebbüsü gerçekleştirilmiştir. 250 kişi şehit edilmiş, TBMM bombalanmış ve halk ciddi bir travma yaşamıştır. Askeri vesayetin kırılmış olduğunun varsayıldığı bir ortamda dış kaynaklardan beslenen ordu içerisindeki bir grubun 15 Temmuz 2016' da yeniden darbe gerçekleştirme teşebbüsünde bulunması halkın karşı duruşunun yanı sıra, iktidarı elinde bulunduran sivil siyasi liderlerin kararlı tutumları sayesinde başarısızlığa uğratılmıştır. Başarılı olması halinde Türkiye'ye bir iç savaşı yaşatabileceği düşünülen bu girişim karşısından siyasi liderlerin kararlı tutumlarının darbeyi önlemede başarılı olması bu çalışmanın hazırlanmasında etkili olmuştur.

Türkiye'de darbelerin meydana gelmesi ile ilgili bazen askerler hainlikle suçlanmakta bazen de darbeye zemin hazırlayan siyasilerin de en az askerler kadar sorumlu oldukları dillendirilmektedir. Sebebi her ne olursa olsun çağdaş demokrasilerde askeri darbeler meşru kabul edilemez. Darbelerin gerçekleşmesinde veya önlenmesinde "gücü elinde bulunduran siyasi liderlerin son derece etkili olabileceği"; ancak 15 Temmuz girişimine kadar darbe veya darbe girişimlerini önlemek için siyasetçilerin yeterli çaba göstermedikleri denencesine dayalı olarak hazırlanan bu çalışmada; darbe kavramı açıklanarak, Türkiye'de meydana gelen askeri darbelerdeki liderlerin tutumları değerlendirilmiştir. Çalışma Türkiye'deki darbeler ve nedenleri konusunda ayrıntılı bilgi verme amacını taşımamakta olup darbeler karşısında liderlerin tutumlarını ele almakla sınırlandırılmıştır.

DARBE KAVRAMI VE DARBELERİN NEDENLERİ

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü'nde darbe, "bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2017). Askeri kadroların sivil kadrolara müdahalesi olarak adlandırılan darbe (Dilipak, 1991, 11) genellikle ordu tarafından sivil yönetimin devrilmesi olarak

karşımıza çıkmaktadır. Buna literatürde askeri coup d'e'tat (kude ta) denir. Darbeler çeşitli yoğunlukta şiddet ve tehdit içerir. Darbe sonucu siyasi yönetici sınıf devreden çıkarılır. Askerler siyasi yönetimi ya doğrudan devralırlar ya da onların kuklası olacak kişilere verirler. Bir devrimin başlangıcına dönüşmediği sürece darbeler genellikle yeni bir sistem yaratmaktan ziyade sistemi onarmayı amaçlarlar (Yayla, 2015, 365). Ordu, sivil lideri değiştirmek ve yerine doğrudan bir askeri düzen kurmak üzere veya birtakım sivil liderlerin yerine kendisinin dolaylı olarak yönetebileceği başka sivil liderler getirmek üzere iktidara el koyar (Heywood, 2013, 488). Darbelerin insanların ilk ordulara sahip oldukları dönemden itibaren gerçekleştirilmiş olabilecekleri düşünülmektedir.

Darbelerin tarihi M.Ö. 2500 yıllarına kadar götürülmektedir. Tarihte eli silah tutanların kılıçlarını çekerek kralları devirip yerine kendileri arasından bir baş ilan ettikleri çokça yaşanmıştır (Dilipak, 1991,11). Bir ülkede darbe meydana gelmesi her şeyden önce bir kültür meselesidir. Bunun da iki ayağı vardır. Birincisi orduya darbe kültürünün ve darbeci zihniyetin nüfuz etmiş olmasıdır. İkincisi, toplumun siyasal kültüründe darbelere reaksiyon gösterilmesini sağlayacak öğelerin yeterince bulunmamasıdır. Bu tarz bir siyasi kültüre sahip bir ülkede her an darbe olması mümkündür (Yayla, 2015, 366). Bu açıdan değerlendirildiğinde 27 Mayıs 1960 darbesine siyasetçilerin ve halkın darbeyi meşru kabul ederek gerekli tepkiyi vermemiş olması, hatta bazı siyasetçilerin özellikle darbeyi desteklemesi, Türkiye'de darbeci geleneğin yerleşmesinin en önemli nedenlerinden biridir.

Demokrasiyle yönetilmesine karşın demokratik kültürün ve kurumların tam olarak işletilemediği ülkelerde birçok siyasal konuda seçilmiş siyasi iktidarlar belirleyici olamamaktadırlar (Baharçiçek ve Tuncel, 2011, 7). Seçilmiş siyasal iktidarların belirleyici ve muktedir olamadıkları durumlarda ise yönetimsel zafiyetlerden kaynaklanan boşluklar genellikle askerler tarafından doldurulmaktadır. Askerler istediklerini yaptırabilmek için ya doğrudan idareyi ele almakta, ya da yeni göreve getirdikleri sivil yöneticiler eliyle siyasal konularda belirleyici olabilmektedirler.

Askeri müdahalelerin birçok sebebi olabilir. Başlıcalarını; ulusal çıkar ve ideoloji, etnik saikler, kurumsal saikler ve kişisel ihtiras olarak sıralamak mümkündür (Erdoğan, 2005, 742-743). Darbelerin nedenleri arasında politikacı sınıfın zayıflığı; muhalefetin bazı unsurlarının zaman zaman darbeye destek verebilmesi; askerlerin darbenin meşru olduğunun kabul edileceği kanaatinde olmaları; toplumsal ve bölgesel çatışma ve bölünme tehlikesi; orduda egemen olan ideoloji ile siyasal sistemin temeli olan ideolijinin çatışması; askerlerin imtiyazlı statülerini ve menfaatlerini korumak istemeleri ve uluslararası teşvikler gösterilebilir (Yayla, 2015, 367).

Silahlı kuvvetlerin askeri olmayan görevleri yerine getiriyor olmaları da ordunun siyasi aktör durumuna gelmesini kolaylaştıran nedenlerdendir. Ülke içerisindeki kamu düzeninin sağlanmasında silahlı kuvvetlerin kullanılıyor olması siyasallaşmayı hızlandırır. Türkiye'de askeri müdahalelerin sıkıyönetimler sonrasında vuku bulmuş olması bu tespitleri doğrulamaktadır (Erdoğan, 2005, 741). Heywood (2013, 489) ise askeri darbelerin sıklığı ile ekonomik azgelişmişlik arasında çok açık bir ilişkinin mevcut olduğunu vurgulayarak, askeri darbelerin en önemli nedenlerini ekonomik gerilik; sivil yönetimlerin meşruiyetlerini kaybetmeleri; ordu ve hükümet arasındaki ihtilaf ile darbe lehindeki uluslararası konjonktür olarak belirtmektedir.

TÜRKİYEDE DARBELER VE DARBELER KARŞISINDA SİYASETÇİLERİN TUTUMLARI

Osmanlı'nın son zamanlarında yaşanan II. Mahmut'a kadar yeniçerilerin saraya ve padişaha karşı "kazan kaldırma" gibi giriştikleri siyasi isyanlar, Abdülaziz'in tahttan alınarak öldürülmesi ya da II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin Bab-ı Ali İsyanı, Türkiye'de güçlü bir darbe kültürünün varlığının göstergesi sayılabilir (Birand, 1986, 42).

1950'de iktidar olan Demokrat Partinin 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanması, demokrasinin kurumsallaşması yönünde adımlar atıldığı halde, demokratik kurumların yeteri kadar pekişmemesi nedeniyle en başta iktidar-muhalefet ilişkileri bu kurumsallaşmada yetersiz kalmış ve Türk siyasal kültüründe muhalefete olumlu bakılmamıştır. Bu yüzden çok partili dönemden itibaren iktidarın muhalefete olan tahammülsüzlüğü askeri darbeler konusunda önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır (Dursun, 2005: 182-183). Darbelerin çok çeşitli nedenleri bulunmakla birlikte en önemli nedenlerinden birisi de darbeyi gerçekleştirenlerin darbe sonucu siyaset kurumundan veya halktan bir tepkiyle karşılaşmayacaklarına olan inançlarıdır. Türkiye'de 1960 darbesinden başlayarak her on yılda bir gerçekleşen darbelerde de darbeyi gerçekleştirenler siyasetçilerden ve vatandaşlardan önemli bir tepkiyle karşılaşabileceklerini düşünmediklerinden dolayı rahat hareket edebilmişlerdir. 15 Temmuz girişiminde ise bu olgu tersine dönmüştür. Türkiye'de gerçekleştirilmiş darbelere yönelik sivil siyasetin tutumu aşağıda açıklanmıştır.

1960 Darbesine Yönelik Dönemin Siyasi Aktörlerinin Tutumu

1950-1960 arasındaki DP iktidarı dönemi Türk siyasi hayatında sivil otoritenin üstünlüğü ilkesinin hayata geçirildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemin sonuna doğru orduda yönetime müdahale etme eğilimleri belirmiştir (Erdem, 2005, 756). Demokrasiye geçişin 1946'da başladığı Türkiye, 1950'de

demokratik ve barışçıl bir biçimde iktidarını değiştirebilmiş, demokrasiye geçişin zorlukları ve acemiliklerine rağmen büyük krizler yaşanmamıştır. 1957'den sonraki aksaklıklar haricinde, iki partili siyasal yapı süregitmiştir. CHP 1957 seçimleriyle iktidara alternatif bir konuma gelmiştir. 1957'den sonra DP'nin otoriter tavrına rağmen bir diktatörlük havası sezilmemiş, geniş çapta toplumsal ve siyasal bunalımlar yaşanmadığı halde bu süreç darbeyle sonuçlanmıştır. Birçok provokasyonel olaydan sonra siyaset dışı aktörler devreye girmiş, TSK içi cuntaların birliğiyle darbe yapılmış, istikrarı sağlanmak üzere olan demokrasi yoldan çıkmıştır (Fedayi, 2009: 490-491).

27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde iktidara gelen Demokrat Parti (DP) Hükümetini devirerek yönetime el koymuştur. Ülkenin içinde bulunduğu durumun gittikçe kötüleştiği ve ülkede bir kardeş kavgasının başlamak üzere olduğunu ileri sürerek yönetime el koyan Türk Silahlı Kuvvetleri, darbenin hemen ardından başta Cumhurbaşkanı, Başbakan, Büyük Millet Meclisi Başkanı, Bakanlar olmak üzere DP Milletvekillerini, bütün DP sorumlularını ve aralarında askerlerin ve polislerin de bulunduğu birçok bürokratı tutuklamıştır. (Dikici, 2014, 13). Böylece 1924 Anayasası ile kurulan rejim askerlerin müdahalesi ile son bulmuş, Milli Birlik Komitesi adıyla asker kişilerden oluşan Komite'nin yönetim dönemi başlamıştır (Doğru, 1998, 12). 27 Mayıs 1960 darbesi Türkiye'de darbeler geleneğini başlatmış olması ve darbecileri cesaretlendirmiş olması nedeniyle son derece önemlidir. Başarısızlığa uğratılabilseydi belki de sonraki darbeler yaşanmayacak ve Türkiye'nin kalkınması daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilecekti.

27 Mayısın gerçekleşmesinde kimin etkisi olduğu uzun süre tartışılmış, Demokrat Parti ve sonradan Adalet Partisi çevreleri bu darbenin İnönü'nün eseri olduğunu sürekli olarak öne sürmüşlerdir Celal Bayar ise İnönü'nün darbe üzerindeki rolü hakkında kesin bir yargıda bulunmamıştır. Celal Bayar 23 Mayıs 1960'ta köşkteki görüşmelerinde Menderes'e "müsterih olunuz, ordudan herhangi bir hareket gelmez ve gelmeyecektir, ordu bizimle beraberdir" demiş, Menderes ise bu güvenceleri DP yönetim kurulunda dile getirerek partililerine güvence vermiştir. Dönemin Milli Emniyet Teşkilatı'da köşke çalışmış, ordu söz konusu olunca adeta sağırlaşmıştır (Arcayürek, 1989, 24-25).

1955' ten itibaren ABD bir yandan hükümeti destekler gibi gözükürken bir yandan da ordu içerisindeki farklı grupları bir araya getirmeye çabalamıştır. 27 Mayıs'ın gerçekleşmesinde önemli rolü bulunan CIA darbeyi farklı düşüncelerdeki küçük guruplara yaptırtarak gerektiğinde bunlar arasında çatışma oluşturarak kendi inisiyatifini güçlendirmek istemiştir (Dilipak, 1991,123). Dönemin Demokrat Parti Kayseri Milletvekili Hakkı Kurmel, 27

Mayıs 1960 darbesi ile ilgili 2013 yılında ilk kez konuşmuş ve tarihe ışık tutacak önemli beyanatlar vermiştir. Kurmel, 1954 seçimlerinde Demokrat Parti Kayseri milletvekili seçildiğini, Yassıada'da tutuklu kaldığını, idamla yargılandığını, Atatürk ve Fevzi Paşa'nın orduyu siyasetin dışında tutma gayretlerine rağmen, İnönü'nün TSK'yı siyasetin içine çekmek için gayret gösterdiğini, darbeden önce CHP liderinin TSK'ya ihtilal yapmaları konusunda sürekli haber gönderdiğini, 1957 seçimlerini de DP kazanınca cuntacılara haber göndererek darbe yapmalarını bizzat İnönü'nün istediğini, Ayrıca Talat Aydemir'in savunmalarında bunu itiraf ettiğini, İnönü'nün kışkırtmalarının yanı sıra bu darbenin gerçekleşmesinde askerlerin maaşlarını düşük bulmalarının da etkili olduğunu, CHP'nin 1950 genel seçimlerinde muhalefete düştüğünü ve muhalif bir parti olmayı hiçbir zaman sindiremediğini, üst üste gelen seçim mağlubiyetlerinin, CHP'yi korkunç bir muhalefet yapmaya yönlendirdiğini vurgulamıştır (www.ekonomi.dunyabulteni.net, 2015).

Mehmet Turgut, "Siyasetten Sahneler" isimli kitabında Demirel'in ağzından Celal Bayar'ın anlattıklarını şöyle nakletmektedir. Bayar "olayların artması üzerine yapmış oldukları toplantıda Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un, eğer beni başbakan yaparsanız olayları önleyebilirim diye bir teklifte bulunduğunu, Menderes ve kendisinin bu teklifi kabul ettiklerini ancak ertesi gün Menderes'in istifadan vazgeçtiğini, eğer Menderes'i dinlemeyip Erdelhun paşanın dediğini yapsaydım belki de 27 Mayıs olmayacaktı dediğini nakletmiştir (Dilipak, 1991, 68-69). Bir cumhurbaşkanının darbeyi önleyebilmek için halkı ve devletin diğer mekanizmalarını harekete geçir(e)mediği için hayıflanmak yerine başbakanı istifa ettiremediğine hayıflanması oldukça düşündürücüdür.

Orgeneral Cemal Gürsel tarafından yeni anayasa yürürlüğe girinceye kadar bütün siyasal faaliyetlerin menedildiği, aksi davranışların şiddetle cezalandırılacağı bildirilmesine karşın, İsmet İnönü 28 Mayıs 1960 günü parti teşkilatlarına bir genelge gönderebilmiştir. Böylece CHP açısından parti faaliyetlerinin yürütüldüğü anlaşılmıştır. Yine İsmet İnönü 1 Haziran günü saat:11.00'da Bahçelievler'deki evinde yabancı gazetecilerin sorularını yanıtlayabilmiştir. Kendisine yöneltilen "ülkede siyasal faaliyetler men edildiğine göre bu toplantıyı nasıl düzenlemektesiniz" sorusuna Başbakanlığın müsaadesi vardır diye cevap vermiştir (Doğru, 1998, 28).

Muhalefet (CHP) Güney Kore ayaklanmasını ve bilhassa da 14 Temmuz Bağdat ihtilalini alabildiğince sömürerek "bizim ordumuz, bizim gençliğimiz de bizdeki zalimleri devirmek için gerekli cesarete elbette sahiptir" gibi sloganlarla orduyu ve gençliği kışkırtmışlardır. Yapılan bu yoğun propaganda kısa sürede meşhur "dokuz subaylar" olayında etkisini göstermiştir. Demokrat Parti

iktidarından hoşnutsuz olan General Faruk Güventürk ve arkadaşlarından oluşan dokuz subay DP iktidarını devirip iktidarı İnönü'ye vermeye azmetmişlerdir. İçlerinden birisi olan Yarbay Samet Kuşçu tarafından olay ihbar edilmiş, askeri mahkemede yargılanan zanlılar delil yokluğundan berat ettirilmiş, ihbarcı ise yalan beyanda bulunmak suçundan hapse mahkum edilmiştir. Berat ettirilen bu subayların çoğu 27 Mayıs darbesini hazırlayan kimselerin başında yer almışlardır (Başgil, 2008, 113).

DP'nin sosyal koalisyonundan kopan bütün unsurlar, CHP ve İnönü'nün tahrikleri adım adım 27 Mayıs'a zemin hazırlamıştır (Kocabaş, 2011,522). ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA), gizliliğini kaldırdığı 13 milyon belge arasında 27 Mayıs askeri darbe girişimine dair çok önemli bilgilere ulaşılmıştır. 30 Mayıs 1960 tarihli CIA belgesinde Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki bazı üst düzey yöneticilerin darbenin sürecini bildikleri; ancak görünüşte eylem ve planlama safhasına katılmadıkları belirtilmiştir (www.yenisafak.com, 2017).

1957 yılında Samet Kuşçu İstanbul ABD konsolosluğuna sığınarak Türkiye'de darbe olacağını söylemiş, ABD yetkilileri ise yüzbaşıyı İstanbul Emniyet Müdürlüğü yetkililerine teslim etmiştir. Yüzbaşı sorgusunda "dokuz subay olayı"nı anlatmış, darbeyi yapacak dokuz subayın ismini vererek kadronun onuncu kişisi olduğunu ancak ihbar ettiğini belirtmiş, üç yıl sonrada 27 Mayıs gerçekleşmiştir. Kuşçu'nun ihbarı cumhurbaşkanı ve başbakana götürülmüş, ismi geçen bu dokuz subay hakkında işlem başlatılmış yani asker askere verilmiştir. Konunun önemini sadece içişleri bakanı Dr. Namık Gedik anlamış; ancak bir çözüm geliştirememiştir (Arcayürek, 1989, 29-30).

27 Mayıs ihtilalinin temel sebepleri arasında iktidarın arkasındaki halk desteğinden güç alması sonucu ihtiyatsızlık göstererek sanki İngiltere veya İsviçre gibi eski bir demokrasi ülkesinde yaşıyorlarmış gibi kendi güvenliklerini ihmal etmeleri benzerine tarihte az rastlanır kara bir yazgıya mahkum olmasına neden olmuştur. İki seçim yenilgisi alarak demokratik yolla iktidara gelemeyeceği hissine kapılan CHP, zorbalığa başvurmayı kararlaştırmış ve bu yolla amacına ulaşmıştır (Başgil, 2008, 166,171). Her darbede, darbeyi gerçekleştiren kişiler yapmış oldukları hukuksuz eylemlere meşruiyet sağlamak amacıyla çeşitli gerekçeler öne sürmüşlerdir. Çoğu zamanda eylemlerine ciddi halk desteği sağlayabilmişlerdir. Ancak ne siyasi etik ne de ahlaki açıdan seçilmiş bir iktidarın askerler tarafından alaşağı edilerek siyasi liderinin idam edilmesi makul karşılanabilecek bir durum değildir. Bu açıdan öncelikle İsmet İnönü'nün 27 Mayıs karşısındaki tutumu en ağır eleştiriyi hak etmektedir. Çünkü İnönü'nün destekleyerek ateşlediği bu fitil kendinden sonraki darbelerin psikolojik altyapısını da oluşturarak Türkiye'de darbeler geleneğinin başlamasına zemin hazırlamıştır.

İktidarda bulunan DP' de 27 Mayıs darbesinin başarılı olmasından sorumludur; çünkü dokuz subay olayından haberdar olmasına karşın arkasındaki halk desteğine güvenerek halkın algısının bir anda değişebileceği gerçeğini unutarak aşırı özgüven içerisinde davranmış ve ciddi bir önlem almamıştır. Darbe girişiminde bulunacakları iddia edilen kişiler askeri mahkemelere teslim edilmiş ve bu mahkeme de ciddi bir sorgulama yapmadan olayın adeta üzerini örtmüştür. Meclis'te yeterli çoğunluğa sahip olmasına karşın bu suçu sivil bir mahkemenin yetki alanına taşıyamamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da bu darbenin önlenebilmesi için yeterli çabayı gösterememiştir.

12 Mart 1971 Müdahalesine Yönelik Dönemin Siyasi Aktörlerinin Tutumu

Türkiye'de ikinci darbe, 9 Mart girişiminden sonra, 12 Mart 1971'de yaşanmış, bu tarihte, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un imzasıyla dönemin Cumhurbaşkanı emekli orgeneral Cevdet Sunay'a bir muhtıra verilerek, Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel başbakanlığındaki hükümet istifaya zorlanmıştır. Demirel, muhtıraya direnmeyerek istifa ettiği için "şapkasını alıp gitmek"le suçlanmıştır. Parlamento ve partilerin kapatılmadığı, anayasanın askıya alınmadığı 12 Mart 1971 müdahalesi, emir-komuta zinciri içinde yapılan ilk darbe olmuştur. Yönetimi fiilen üstlenmeyen askerlerin isteği doğrultusunda planlanan teknokratlar hükümeti, CHP'den istifa eden Kocaeli Milletvekili Prof. Dr. Nihat Erim başbakanlığında kurulmuştur (Akın, 2016).

Dönemin Başbakanı Demirel, darbeden bir gün önce Cumhurbaşkanı Sunay'ın darbeden haberdar olduğunu ancak kendisine bir şey söylemediğini, eğer haberdar edilmiş olsaydı tedbir alabileceklerini, darbeye kalkışanları emekli edebileceklerini, Sunay'ın bir dönem daha Cumhurbaşkanı kalabilme karşılığında sessiz kaldığını ifade etmiştir (Arcayürek, 1989, 133-134)

Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, 12 Mart sabahı MİT müsteşarının kendisini arayarak saat 13.00'da muhtıranın radyodan okunacağını, Cumhurbaşkanının Süleyman bey sağlık sorunlarını öne sürüp istifa etse iyi olur dediğini belirtmiştir. Duruma sinirlenen Demirel, doğrudan cumhurbaşkanı ile görüşerek gerekenin yapılmasını önerdiğinde "çok geç Süleyman bey beni de devreden çıkardılar" diye cevap aldığı, yine Demirel tarafından belirtilmiştir. Demirel; Cumhurbaşkanının istifa bile etmeden köşkteki görevine devam etmiş olmasını yadırgadığını da ifade etmiştir. Ara rejimden sonra 1973 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tıkanıklık yaşanmış ve Sunay askerlerin görev

süresinin uzatılmasını kabul etmiştir. Ancak Meclis'te bir oyla seçilememiştir (Arcayürek, 1989, 165-166)

Demirel 1971 muhtırasını önceden haber alan MİT ve Cumhurbaşkanı'nın haber vermesi halinde komutanları emekliye sevkederek durumu kontrol altına alabileceklerini ancak hiçbir şeyin kendilerine bildirilmediğini ifade etmiştir (Arcayürek, 1989, 171). Cumhurbaşkanının asker kökenli olmasından mı, yoksa kendi kişisel beklentisi dolayısıyla mı darbeyi önlemek için çaba sarfetmediği tartışmalıdır. Ancak askeri müdahale olmasına karşın Cumhurbaşkanının istifa dahi etmeyerek görevinin başında kalması ve askerler tarafından bir sonraki seçimlerde Cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmiş olması 1971 müdahalesini önceden bilmesine karşın herhangi bir girişimde bulunmadığını göstermektedir. Bu darbe esnasında Başbakan olan Süleyman Demirel ise ciddi bir tepki vermeyerek kendi deyimiyle şapkasını alarak gitmiştir.

Muhtıraya desteğini açık bir şekilde belirten ilk kişilerden biri TİP lideri Behice Boran'dır. Boran, Adalet Partisi iktidarının sivil faşizme geçtiğini savunarak hükümetin anayasaya aykırı faaliyetlerin içine girdiğini iddia etmiştir. DİSK muhtıraya destek verdiğini, sol görüşlü hareket liderlerinden Mucip Ataklı, askerin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirerek "hukuki bir ihtilal" yaptığını açıklamıştır. Sol Kemalist dernekler ortak bir bildiri yayınlayarak muhtıraya destek verdiklerini ilan etmişlerdir. Muhtıra Meclis bünyesinde okunduktan sonra ilk tepki Senato Başkanı olan Tekin Arıburnu'ndan gelmiştir. Muhtıranın muhatabı olan Adalet Partililer sessiz bir şekilde olanı veya olacağı seyrederken, CHP'liler okunan metni Meclis bünyesinde alkışlayarak karşılamışlardır. (www.darbeler.com). İktidar partisi mensuplarının kendilerine yönelik darbeye hiçbir tepki vermemeleri, muhalefetin ise darbeyi alkışlaması bugünün şartları ile ele alındığında gerçekten düşündürücüdür. Dikkat çeken bir diğer husus ise Türkiye'de kendini sol olarak tanımlayan siyasi hareketlerin darbeyi desteklemiş olmalarıdır. Sadece bu darbe karşısında sol siyasetin tutumu bile İdris Küçükömer'in "Türkiye'de aslında sağ soldur, sol da sağdır" savını doğrular niteliktedir.

12 Eylül 1980 Darbesine Yönelik Dönemin Siyasi Aktörlerinin Tutumu

12 Eylül öncesi Türkiye'nin politik, ekonomik ve sosyal manzarası oldukça problemlidir. 1974 tarihinde Anti-Amerikan Ecevit-Erbakan koalisyonunun Kıbrıs'a asker çıkarması, barış temin edildikten sonra da askerleri geri çekmemesi milletlerarası reaksiyona sebep olmuş ve Türkiye'ye ağır ekonomik ambargo başlatılmıştır. Türk Lirasının değeri çok düşmüş, enflasyon % 100'ü geçmiş, pek çok zaruri ihtiyaç maddesi bulunamaz olmuştur. Öte yandan ülkede ideolojik kamplaşmalar oluşmuş, sağ-sol çatışmaları

başlamıştır. Sıkıyönetim ilan edildiyse de güvenlik sağlanamamıştır. Koalisyonlarla idare edilen ülkede, parlamentoda temsil edilen, merkez sağ, merkez sol, nasyonalist ve İslamist olmak üzere 4 parti politik hayatta söz sahibi olmuştur. Tam bu sırada siyasî bir kriz doğmuş, görev süresi biten cumhurbaşkanının yerine yenisi seçilememiştir. Seçim turları aylarca sürmüş; ancak Meclis'teki partiler anlaşamamışlardır. Bütün bunlar, 12 Eylül 1980 sabahı saat 03.00'de bir askerî darbe ile neticelenmiştir (Ekinci, 2016).

12 Eylül 1980 Cuma günü saat 03.59'da TRT' de okunan bildiriyle ordu yönetime el koymuş, gerekçeleri ise bildiride; rejimin tehdit altında olduğu, siyaset kurumunun çözüm üretmediği, devlet organlarının işleyemez duruma geldiği, kamu düzeninin bozulduğu, eğitim kurumlarının irtica yuvası haline dönüştüğü olarak kamuoyuna duyurulmuştur. Parlamento ve Hükümet feshedilmiş, Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmış, bütün yurtta sıkıyönetim ilan edilmiş, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuş, partiler kapatılarak liderleri tutuklanmıştır (Hürriyet Gazetesi, 2015).

Darbenin gece 03.00'te ilanından sonra aynı günün sabahında Süleyman Demirel, Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan'a Genelkurmay Başkanı Evren tarafından birer tebliğ gönderilerek, milletvekilliklerinin düştüğü, subayın ikazlarına uymaları gerektiği, uymazlarsa zor kullanılabileceği ifade edilerek gitmeleri gereken adresler belirtilmiştir. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel için Hamzaköy Gelibolu adresi belirtilirken, Necmettin Erbakan'a ise Uzunada İzmir adres olarak gösterilmiştir. Ecevit ve Demirel eşleriyle birlikte aynı uçakla Hamzakoy'a götürülmüş yaklaşık bir ay boyunca, 11 Ekim 1980'e kadar burada kalmışlardır. Necmettin Erbakan ise aynı gün uçakla Uzunada'ya götürülmüştür. Alparslan Türkeş evinde bulunamadığı için Milli Güvenlik Konseyi, 13 Eylül'de bir bildiri ile teslim olmaması halinde suçlu duruma düşeceğini belirtmiş ve bunun üzerine Türkeş 14 Eylül'de Ankara Merkez Komutanlığı'na teslim olmuş ve Uzunada'ya gönderilmiştir (Arcayürek, 1989, 197).

12 Eylül öncesi ülkenin içerisinde bulunduğu kaotik ortamda bir çok milletvekili ve bazı bakanlar ordu komutanlarını ziyaret ederek "içinde bulunduğumuz durumu ancak siz düzeltebilirsiniz" demişlerdir (Birand, 1984, 245). Bu durum siyaset üretme makamında bulunanların demokrasiyi içselleştiremediklerini ortaya koymaktadır. Esas görevi toplumun sorunlarına çözüm üretmek olan siyasi makamlarda bulunanlar, olumsuz bir durumla karşılaştıklarında ordudan yardım isteyerek aslında kendi varlıklarını sorgulanır hale getirmişlerdir.

12 Eylül askerî darbesinin olduğu gece, ABD Güvenlik Konseyi'nin Türkiye masası şefi, ABD Başkanı Carter'a "Damdaki Kemancı" filmini izlerken, "Senin çocuklar işi bitirdi" demiştir (Ekinci, 2016). Önceki iki darbede de ABD etkisi bulunmasına karşın 12 Eylül darbesiyle ilgili ABD li yetkilinin kullanmış olduğu bu ifade Türkiye'deki darbelerdeki ABD etkisinin ilanı olmuştur.

28 Şubat 1997 Müdahalesine Yönelik Dönemin Siyasi Aktörlerinin Tutumu

1996 yılında Refah Partisinin koalisyon hükümetinin ortağı olmasına askerler başlangıçtan itibaren laiklik ve demokrasi konusundaki kuşkuları nedeniyle sıcak yaklaşmamışlardır (Heper, 2011,286). Bu dönemde askerler imam hatiplerden fazla mezun verilmesi, Kur'an kurslarına devam eden öğrenci sayısının artması, kamu görevlerine dini hassasiyetleri olanların atanması, Genel Kurmay Başkanlığı'nın Başbakanlıktan alınarak Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanılmak istenmesinden rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir (Heper, 2011,287). Sivil siyaset kurumunun karar verebilme yetkisinde bulunan bu konularda askerlerin açıktan görüş bildirmelerine yönelik olarak siyaset kurumu toplu bir tavır alamamıştır.

Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) 28 Şubat 1997 tarihli toplantısında, ülkeyi yöneten sivil siyasetçilerin demokratik cumhuriyetin karşı karşıya olduğu sorunları göz ardı ederek amaçları doğrultusunda dini kullanırlarsa Cumhuriyetin temelinden sarsılacağını ifade etmişlerdir. Kritik noktanın aşılması halinde ordunun meseleyi tek taraflı olarak ele alacağını bildirmişlerdir. Tansu Çiller'in demokrasi için nöbet tuttuklarını söylemesine karşılık askerler bunun sadece sözde kaldığını belirtmişlerdir. Erbakan ise Çiller'e göre daha yumuşak konuşarak kurulun önerilerinin daha genel ifadelerle dile getirilmesini, aksi halde bunları partililerine açıklamakta güçlük çekeceklerini söylemiş, Demirel ise önerileri RP için daha kabul edilebilir hale getirmeye çalışmıştır. Toplantı MGK'nın hükümete 18 önerisiyle sona ermiştir (Heper, 2011, 293).

Şubat ayının başında dönemin ANAP genel başkanı Mesut Yılmaz Türkiye kaosa gidiyor, güçbirliği yapmaya hazırız derken, Cindoruk RP düzeni silahla değiştirmek istiyor şeklinde beyanat vermiştir (http://www.haber7.com). Dönemin muhalefet partilerinin siyaset üretmek yerine askere çeşitli yollardan mesaj gönderdikleri bu müdahale de de kendini göstermiştir.

27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerinin aksine, askerler 28 Şubat'ta yönetime bizzat el koymamış, medya üzerinden hükümete karşı bir mücadeleye girişmişlerdir. Askerlerin hükümeti görevden zorla almaması da 28 Şubat'ın

"post-modern darbe" olarak anılmasına yol açmıştır (www.yenisafak.com). 28 Şubat müdahalesiyle askerler psikolojik harekâtla bir yandan hükümeti yıpratırken öte yandan aynı hükümete istediklerini yaptırmaya çalışmışlardır. Ülkeyi 12 Mart'ta olduğu gibi seçtikleri siyasetçilerle değil, iktidardaki siyasetçileri baskı altına alarak yönetmeye çabalamışlardır. Dönemin başbakanı Erbakan'a baskı kurularak 18 maddelik karar metni önce MGK'da sonra Bakanlar Kurulu'nda imzalattırılmıştır. Çevik Bir'in balans ayarı yaptık demesinin bir nedeni de budur (Tezkan, 2012).

27 Nisan 2007 Muhtırası

2007 cumhurbaşkanlığı seçim süreci ülkede istikrar sürecini ve siyasal atmosferi yerle bir etmiş, siyasi partiler başta olmak üzere STK ve basın seçim sürecini hükümeti tasfiye programına çevirmiştir. Mitinglerde "ordu göreve" pankartları açılmıştır (Sarp, 2013). 27 Nisan 2007 gecesi Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde yayımlanan bir metinde, Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde "laikliğin tartışılması"nın bir sorun olduğu ifade edilerek Türk Silahlı Kuvvetlerinin yaşanan tartışmalarda taraf olduğu, laikliğin kesin savunucusu olduğu; ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısında olduğu belirtilerek gerektiğinde TSK'nın tavrını ortaya koyacağı vurgulanmıştır (Altun, 2015). Dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın bizzat yazdığını ifade ettiği bu bildirinin basın açıklaması mı yoksa muhtıra mı olduğunun tartışılmasına karşın sonuçları itibariyle Cumhurbaşkanlığı seçimine darbe tehdidiyle doğrudan bir müdahale niteliğini taşıdığı anlaşılmaktadır. Bildiride, Cumhurbaşkanlığı makamına "laikliğe sözde değil özde bağlı" birinin seçilmesinin zaruri olduğu özellikle belirtilmiştir (Petek, 2014).

Cumhuriyet Halk Partisi, 27 Nisan Bildirisini 'muhtıra' olarak değerlendirerek, hükümetin bunun gereğini derhal yerine getirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Genel Başkan Yardımcısı Onur Öymen, "Genelkurmay'ın tespitleri bizim tespitlerimizden farklı değildir, altına imzamızı atarız" demiştir. 28 Nisan günü Hükümet sözcüsü Cemil Çiçek okuduğu basın bildirisinde; kendilerini seçen milletin iradesine sahip çıkılarak, kimsenin Anayasa ve kanunlardan almadığı bir yetkiyi kullanamayacağını, başbakana bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanmasının demokratik hukuk devletinde düşünülemeyeceğini, Genelkurmay Başkanı'nın görev ve yetkilerinden dolayı başbakana karşı sorumlu olduğunu vurgulamıştır (Petek, 2014). Bu hamleyle hükümet etmekle iktidar olmanın aynı anlama gelebileceği gösterilmiştir (Altun, 2015). Hükümetin bu basın

açıklaması, Türkiye'deki askeri müdahaleler karşısında siyaset kurumunun ilk güçlü karşı duruşu olarak tarihe geçmiştir. İktidardaki partinin TSK'nın bu bildirisine karşı takınmış olduğu kararlı tutum dolayısıyla TSK sonraki gelişmelere çok fazla müdahil ol(a)mamıştır.

Tamamen sivil siyaset kurumunun görev alanındaki bir konu olan Cumhurbaşkanlığı seçim sürecine askerlerin müdahil olarak yorum yapması demokratik bir ülkede olağan sayılabilecek bir yaklaşım değildir. Ancak kendisinden önceki askeri müdahalelerde olduğu gibi 27 Nisan muhtırasında da bazı siyasetçiler askerleri adeta müdahaleye davet etmişlerdir. Basın bildirisi olarak TSK'nın internet sitesine konulan metinde belirtilen ifadeleri desteklediklerini belirten siyasetçi, STK temsilcisi ve bazı köşe yazarlarının antidemokratik tavırları dönemin gazetelerinde yerini almıştır. Bu söylemler bugün olduğu gibi bundan sonra da Türkiye'nin demokrasi tarihinde ilgilileri tarafından utanç anları olarak hatırlanacaktır.

15 Temmuz 2016 Darbe Girişimine Yönelik Dönemin Siyasi Aktörlerinin Tutumu

15 Temmuz 2016 günü akşamı saat 22.00 sıralarında Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içerisindeki bir grup asker tarafından İstanbul ilinde Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet Köprüler geçişe kapatılmış, İstanbul ve Ankara illerinde savaş uçakları alçaktan uçuş yapmaya başlamış, Ankara ilinde bulunan Genelkurmay Başkanlığı Karargah binası çevresinde silah sesleri duyulmuş, İstanbul Atatürk Havalimanı'na tanklarla askerler gelmiş, saat: 22:10 sıralarında Türkiye genelinde birçok kamu binası önünde asker ve polis karşı karşıya gelmiş, Ankara'da MİT binası ve Genelkurmay Başkanlığı Karargahına helikopterden ateş açılmış, saat: 23.10 sıralarında Başbakan Binali Yıldırım olayları "kalkışma" olarak niteleyen bir açıklama yapmış, saat 23.50 sıralarında TRT merkezi başta olmak üzere Ankara'nın dört bir yanından güçlü patlama sesleri gelmeye başlamış, darbe girişimine tepki gösteren vatandaşlar sokaklara dökülmeye başlamış, 16 Temmuz 2016 günü saat 00.15 sıralarında darbe girişiminde bulunan asker kişiler TRT binasını basarak bir spikere açıklama okutturmuşlardır. Saat 00.37 sıralarında Cumhurbaşkanı FaceTime üzerinden CNN Türk kanalına demeç vererek "silahlı güçler içerisindeki küçük bir azınlık" tarafından darbeye kalkışıldığını, vatandaşların hükümete destek için sokağa çıkmalarını istediğini bildirmiştir. F-16'lar ve askeri helikopterler tarafından TBMM binası bombalanmış, saat: 04.07 sıralarında Cumhurbaşkanı Atatürk Havalimanı'nda kendisini karşılayan kalabalığa bir konuşma yaparak

meydana gelen olayın bir vatana ihanet harekatı olduğunu, bunu gerçekleştirenlerin çok ağır bedeller ödeyeceklerini söylemiştir. Sabah saat: 06.42 sıralarında Boğaz Köprüsü'ndeki askerler teslim olmuştur. Saat: 11.01 sıralarında Genelkurmay Başkanı Vekili Orgeneral Ümit Dündar "Cumhurbaşkanımız, Başbakanımız, Bakanlarımız ve TBMM, TSK ile tam bir dayanışma içinde demokrasinin ve hukukun yanında yer alarak bu darbe girişimini önlemiştir" şeklinde açıklama yapmıştır (Akbulut, 2016). Cumhurbaşkanı başta olmak üzere devlet yetkililerinin cesur ve kararlı tutumları ile vatandaşların duyarlılıkları sayesinde bu girişim başarısızlıkla sonuçlandırılmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli Başbakan Binali Yıldırım'ı arayarak askeri kalkışmanın kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir. Bahçeli kamuoyuna yaptığı yazılı açıklamada "Demokrasiyi askıya alma, millet iradesini yok sayma teşebbüsünün ülkemize yapılacak büyük bir hata olacağı açık ve meydandadır" demiştir. Cumhuriyet Halk Partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu Twitter hesabı üzerinden bir açıklama yayınlayarak "Bu ülke darbelerden çok çekmiştir. Aynı sıkıntıların yeniden yaşanmasını istemiyoruz. Cumhuriyet'e ve demokrasimize sahip çıkıyor, inancımızı eksiksiz bir şekilde koruyoruz" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Halkların Demokrasi Partisi eş genel başkanları Figen Yüksekdağ ve Selahattin Demirtaş da yazılı olarak "HDP'nin her koşulda ve ilkesel olarak her tür darbeye karşı olduğunu, demokratik siyasete sahip çıkmak dışında bir yol bulunmadığını vurgulamışlardır (http://www.dw.com, 2016).

15 Temmuz'da darbe girişiminde bulunan FETÖ'cüler tıpkı 12 Eylül 1980'de olduğu gibi, 28 Şubat 1997'de olduğu gibi, asıl olarak kabul edilmeyen çoğunluğun sessiz kalacağını öngörmüşlerdir. Tüm kabullerini ve varsayımlarını ters yüz eden toplumsal tepki, bu ülkede artık millete rağmen, milletin iradesine karşı bir girişimin yapılamayacağını göstermiştir. 15 Temmuz sonrasında yapılan birçok saha araştırmasında ise, halkın darbecilere karşı tepkisinin gerekçelerinin başında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı korumak ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın halka yönelik çağrısının geldiği anlaşılmıştır (Dama, 2017). Bu da göstermektedir ki siyasi liderlerin darbe gerçekleştirilirken halka yön vermeleri darbenin önlenmesinde son derece etkili olmaktadır.

Her 10 yılda bir TSK'daki darbeci anlayışa sahip olanların yeniden ortaya çıkarak gerek kişisel saiklerle, gerekse de dış kaynaklı olarak Türkiye'ye dayattıkları darbeler karşısında Cumhuriyet tarihinde ilk olarak 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsüne karşı başta Cumhurbaşkanı olmak üzere, tüm siyasi partiler, hükümet, emniyet güçleri, vatansever askerler, sivil toplum kuruluşları ve tabiî ki en önemlisi halkın büyük bir bölümü, darbecilerin her türlü ağır

silahlarına karşı koyarak darbeyi engellemişlerdir. Mücadeleler esnasında 250 şehit verilmiş, çok sayıda kişi ise gazi olmuştur. Cami minarelerinden okunan salalar toplumda büyük bir duygu seli oluşturmuştur. Bu Cumhuriyet tarihinde askeri darbeler karşısında halkın ilk ciddi karşı duruşu, demokrasisine sahip çıkışı olup, küresel güçlere ve ordu içerisindeki işbirlikçilerine karşı kazanılmış önemli bir zafer olarak tarihteki yerini almıştır. 15 Temmuz'da verilen mücadele Türkiye'nin demokratikleşme sürecindeki mihenk taşlarından birisi olacaktır. Millet bir bütün halinde geleceğine yönelik bu kalkışmayı engellemiştir. 15 Temmuz'da bundan sonra darbe yapmayı düşüneceklerin bir daha düşünmelerini gerektirecek önemli olaylar yaşanmıştır.

TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBELER KARŞISINDA SİYASET KURUMUNUN TUTUMUNA YÖNELİK GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye tarihinin son yüzyılında "askersiz siyaseti" düşünmek gerçekçi bir bakış açısı olmayacaktır. Türk siyasetinde asker etkisi cumhuriyetle birlikte daha belirgin hale gelmiştir. Sadece askeri müdahale veya darbeler esnasında değil olağan sayılan dönemlerde bile askeri vesayet Türkiye'nin baş gerçeği olmuştur. Siyasette asker etkisi sadece Türkiye'ye özgü bir durum olmayıp siyaset bilimi literatüründe daha çok Latin Amerika ve bir kısım az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerine has bir özellik olarak görülmektedir (Erdoğan, 2005, 739). Her darbe Türkiye'yi ekonomik planda kurtarmayı, barışı ve özgürlüğü vaat etmiş ama her seferinde işler sarpa sarmıştır. Suç daima başkasına yüklenmeye çalışılmış, siviller ekonominin kötüleşmesinden askeri müdahaleleri sorumlu tutmuşlardır. Askerleri sorgularken, onlara alkış dağıtan ve onlarla işbirliği yapan sivilleri de unutmamak gerekir. Sivil siyasi liderler her darbenin ardından askerlerin gölgesinde ve onların hedef gösterdikleri çizgide görevler üstlenip askerlere övgüler dizmişlerdir. Üniversiteler anayasa yapan askerlere hukuk doktorası vermiş, her darbeden sonra sivillerin gelenin ideolojik yapısına göre tavır belirledikleri görülmüştür. Onların esas amacı kaptan köşkünü ele geçirip bu gemiyi kendi limanlarına yaklaştırmak, kendi çıkarlarını korumak olmuştur. Yine halkın büyük bölümü çeşitli gerekçelerle darbecileri alkışlamıştır (Dilipak, 1991, 266-268).

Literatürde askeri darbelerin birçok nedeni sayılmakla birlikte Türkiye'deki darbelerin genellikle; ordunun kendisini devletin kurucu unsuru olarak kabul etmesi, siyaset kurumunun zayıflığı, muhalefetin bazı unsurların zaman zaman darbeye destek verebilmesi, ilk darbe olan 27 Mayıs'ın başarılı olmasından sonra askerlerin darbenin toplumdan kabul göreceği ve toplum tarafından meşru kabul edileceği kanısına varmaları, toplumun kültürel değerlerinin zaman zaman askerler tarafından rejime tehdit olarak algılanması, askerlerin

toplumdaki ayrıcalıklarını sürdürmek istemeleri, iç güvenlikle ilgili görevlerde askerlerden aşırı düzeyde faydalanılması, iç politikaya ilişkin konularda askerler ile hükümet arasındaki ihtilaf ve artık belirgin hale gelmiş olan ABD başta olmak üzere bazı dış ülkelerin desteklerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Türkiye'de gerçekleşmiş olan darbelerde bilinçli olarak çıkarılan toplumsal olaylar ve "irtica yaygınlaşıyor" söylemleri darbeleri meşru gösterebilmek için sıklıkla kullanılmıştır. Bir kurumun ülkedeki diğer kurumlara üstünlük iddiası, kurum personelinin diğer kamu çalışanlarına oranla kendilerini daha değerli görmeleri devlette zafiyet doğurmaktadır. Türkiye'deki durum devletin kuruluşunda başat rol oynayan askerlerin hiçbir zaman ülke sorunlarını diğer kurumlarla işbirliği içersinde çözümleme anlayışına sahip olmayıp, sistemsel bir tıkanma gördüklerinde ya doğrudan siyasi makamları ele geçirme; ya da uygun gördükleri kişileri zorla istedikleri siyasi makamlara yerleştirme şeklinde bir döngü biçiminde gelişmiştir. Gerçek demokrasilerde ise hiçbir kurumun kendisini siyasi otoritenin üzerinde görmesine müsaade edilemez. Çünkü demokrasiler sorunlara etkin çözüm noktasında siyaset kurumuna ve kamu bürokrasisine, olağanüstü yönetim usulleri gibi, çeşitli olanaklar sunabilmektedir.

Türkiye coğrafi konumu itibarıyla iki kıta arasında geçiş noktasında bulunması, kadim Orta Doğu'nun kalbinde ve siyasal anlamda kargaşaların bulunduğu bir coğrafyada yer alması (Tunç, 2017, 135), Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu'daki doğal enerji kaynaklarının kesiştiği noktada bulunması (Coşkun, 2015, 11), dünya siyasetinde ve güç dengesinde oldukça önemli bir yere sahip olması ve kadim bir medeniyetin temsilcisi olmasından kaynaklanan potansiyel gücü nedeniyle dünya siyasetinde etkinliğini devam ettirmekte olup büyük devletlerin odak noktasındadır. Dünya siyasetinde söz sahibi olan büyük ülkeler Türkiye'yi kontrol altında bulundurmaya özel çaba harcamaktadırlar. Bu amaçla da darbede dahil olmak üzere siyasi ve ekonomik çeşitli araçlardan yararlanmışlardır. Özellikle ABD, Türkiye'nin kontrolünü sağlamak için asker içerisindeki çeşitli kesimleri (kimi zaman milliyetçi, kimi zaman Atatürkçü) kullanarak darbeleri desteklemiştir. Son olarak 15 Temmuz darbe girişimi ABD tarafından desteklenen bir örgütün güdümündeki askerler tarafından gerçekleştirilmiştir.

İktidar kavramının ortaya çıktığından beri en çok tartışılan konu meşruiyet sorunudur. Her iktidar kendisine meşruiyet arama çabasına girmiş, onu temellendirecek noktalar aramıştır. Çünkü meşru bir zemine oturmamış iktidarın yönetimi elinde tutması mümkün değildir (Aydın ve Belli, 2014, 87). Askerler de her darbe sonrası ele geçirdikleri iktidara meşru bir zemin oluşturmak amacıyla çeşitli gerekçeler öne sürmüşlerdir. Darbeleri haklı

göstermek veya siyasetçilerin eksikliklerini vurgulamak üzere çeşitli gerekçeler bulunabilir. Ancak bu gerekçelerden hiçbirini kabul etmek mümkün değildir; çünkü demokratik bir sistem kendi sorunlarını kendi sınırları içerisinde çözebilecek unsurları barındırmaktadır. Örneğin kamu düzeni ciddi şekilde bozulduğunda olağanüstü hal ilan edilerek yürütme organının ve güvenlik kuvvetlerinin yetkisi artırılabilecekken, sorunların çözümünü darbede aramak makul bir gerekçe değildir. Her ülke meşru sınırlar dahilinde güvenliğini sağlayabilmek amacıyla silahlı kuvvet barındırmaktadır.

Türkiye'de darbeleri önceden haber alabilmesi gereken MİT, darbeleri ilgili mercilere önceden bildirme konusunda başarı sağlayamamıştır. MİT yöneticilerinin ve personelinin önemli bir bölümünün yakın zamana kadar askerlerden oluştuğu bilinmektedir. Süreç içerisinde siyasi iktidarların MİT'i bu yapısından kurtararak hukuken olduğu kadar fiiliyatta da tamamen Başbakanlığı bağlı bir teşkilat haline getirememeleri nedeniyle kendisinden beklenen başarıyı gösterememiştir.

Arcayürek (1989, 87), Genel Kurmay Başkanlığı'nın dilediği zaman MİT'ten istediği bilgileri alabildiğini, MİT'in iç gelişmelerle ilgili raporları doğrudan Genel Kurmaya verdiğini ve sistemin yasal olmayan bir şekilde böyle işletildiğini, Demirel'in de MİT'in kendisini darbelerle ilgili hiçbir zaman bilgilendirmediğinden yakındığını belirtmiştir.

Ulusal ve yerel düzeyde kalkınma ancak ve ancak demokratik kuralların işletilmesiyle mümkün olabilmektedir (Belli ve Aydın, 2012, 146). Demokratik kuralların sağlıklı işleyebilmesi bazı gereksinimlere ihtiyaç duyar. Başgil (2008, 165), aşırılığa kaçmayan ılımlı bir hükümet, sorumluluk sahibi iyi niyetli bir muhalefet, yüksek ahlaka sahip halka kılavuzluk edebilen aydınlar ve maddi çıkarları karşısında özgürlüğünü koruyan dürüst bir basın olsaydı 27 Mayısın gerçekleşmeyeceğini vurgulamaktadır. Bu tespitler aslında Türkiye'deki tüm darbeler için geçerlidir. Kendi çıkarlarını toplum çıkarlarının önüne koyan aydınlar, basın ve iktidarı ele geçirmek için her şeyi mübah gören siyasi anlayış, Türkiye'de darbelerin yaşanmasına zemin hazırlamış ve ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişimini geciktirmiştir.

Türkiye'de 1946 yılında demokratik hayata geçilip, 1950 yılında iktidarın sorunsuz bir şekilde el değiştirmesine karşın, devletin yaşamın her alanında var olması sonucu sivil toplum kuruluşlarının gelişememesi (Tuncel ve Bakan, 2013, 5354) darbeleri toplumun rahatlıkla kabullenmelerine ve meşru kabul etmelerine zemin hazırlamıştır.

27 Mayıs darbesinde iktidarda bulunan DP ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar aşırı özgüven içerisinde davranarak dokuz subay olayını yeteri kadar önemsememiş, olayın soruşturmasını askeri mahkemelere bırakacak kadar meseleye ciddiyetsiz yaklaşmışlardır. Bu darbenin gerçekleştirilebilmesindeki ikinci en büyük sorumlu ise kuşkusuz demokratik yolla iktidara gelemeyeceği kanısında olan İsmet İnönü'nün sıklıkla darbeyi destekler yönde açıklamalar yaparak adeta askerleri teşvik edici tavrı gösterilebilir. Dolayısıyla 27 Mayıs darbesi öncesi ve sonrası ne siyaset kurumu ne de STK'lar demokrasiye sahip çıkma kararlılığını göstermemiştir. Siyasi liderlerin veya siyasetçilerin öncülük yap(a)mamaları sonucu ise darbe sonrasında halk tepki göstermemiş darbe kendiliğinden meşruiyet kazanmıştır.

12 Mart muhtırasının gerçekleşmesinde de siyaset kurumunun sorumluluğu bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı net bir tavır sergilememiş, Başbakan olan Süleyman Demirel ise ciddi bir tepki vermeyerek kendi deyimiyle şapkasını alarak gitmiştir. TİP lideri Behice Boran Adalet Partisi iktidarının sivil faşizme geçtiğini iddia ederek müdahaleyi desteklediğini belirtmiştir. CHP'lilerin Meclis'te okunan metni ayakta alkışlamaları ise müdahaleye karşı siyaset kurumunun tavrını netleştirmiştir. Muhalefetin darbeyi destekler tavrına karşın iktidar partisi mensupları da kendi hükümetlerine yönelik darbeye hiçbir tepki ver(e)memişlerdir.

12 Eylül öncesi uyumsuz çalışan koalisyonlar ve siyaset kurumunun sorumluluğunu yerine getiremediği görülmektedir. Bazı siyasetçilerin üst düzey askeri yetkilileri ziyaret ederek ülkeyi bu kaotik durumdan ancak askerlerin kurtarabileceğine inandıklarını söylemeleri, siyasetçilerin bile siyaset kurumuna inanmadıklarını göstermektedir.

28 Şubat müdahalesiyle asker koalisyon hükümetini istifaya zorlayarak yeni bir hükümet kurulmasını sağlamıştır. Bu dönemde askerler sivil siyaset kurumunun görev ve yetkisinde bulunan konularda görüşlerini bildirerek düzenlenmesini istedikleri konuları MGK aracılığıyla hükümete adeta dikte ettirmişlerdir.

15 Temmuz darbe girişimi ise Türkiye'de önceden gerçekleştirilmiş darbelerden bir çok yönüyle farklılık östermektedir. Kalkışma, acımasız bir şekilde hareket eden Ordu içerisindeki FETÖ'cü bir grup askerin Cumhurbaşkanına suikast düzenleme girişimleri, TBMM'yi bombalamaları, halkın üzerine ateş açarak 250 kişiyi şehit etmeleri gibi insanlık dışı yönleriyle önceki darbelerden farklıdır. Ayrıca önceki darbelerle kıyaslama yapıldığında Türkiye'de siyasi, ekonomik ve toplumsal yönden darbeyi meşru gösterebilecek herhangi bir olumsuz ortamın bulunmaması da bu darbeyi öncekilerden

farklılaştırmaktadır. Önceki darbeler, siyasi istikrarsızlık, güvenlik sorunları, kaos ortamı, rejim bunalımı gibi gerekçeler öne sürülerek gerçekleştirilmişken, 15 Temmuz siyasi açıdan Türkiye'nin en istikrarlı bir döneminde gerçekleştirilmiştir. 15 Temmuz girişimini diğer darbelerden farklı kılan en önemli özellik ise siyaset kurumunun ve halkın darbe karşısındaki dik duruşu olmuştur. Öncelikle Cumhurbaşkanı cesur bir siyasi liderlik örneği göstererek durumu kontrol altına almaya, halkı ve kurumları harekete geçirmeye çabalamış ve bu konuda başarılı olmuştur. Meclis'te grubu bulunan tüm siyasi partiler darbenin kabul edilemez olduğunu belirtir açıklamalar yapmışlardır. Camilerden salalar okunmuş, belediye araçları askeri araçların geçebilecekleri yolları kapamış, polis teşkilatı ciddi bir karşı duruş sergilemiş, halk meydanlara akın ederek bazı yerlerde tank paletlerinin önüne yatmıştır. Bu durum Türkiye'deki darbeler tarihinde alışık olunmadık sahnelerin yaşanmasını sağlayarak, Türkiye'de demokrasinin kökleşmesi adına önemli kazanımlar sağlamıştır.

SONUÇ

12 Eylül'ün önderi Kenan Evren açıklamalarında, darbe yanlılarının sadece orduda olmadığını, sivil kanatta da darbe meraklılarının azımsanamayacak düzeyde olduğunu, kriz anlarında memleket elden gidiyor diye bazı siyasetçilerin Genel Kurmaya taşındıklarını açıkça söylemiştir (Arcayürek, 1989, 27). Sadece bu söylem bile Türkiye'deki darbelerde toplumun sorunlarına çözüm üretemeyen sivil siyaset kurumu ve darbelere sessiz kalan siyasetçilerin de sorumlulukları bulunduğunu göstermektedir.

Türkiyede'ki politik kültürün 1960, 1971, 1980, 1997 ve 2007'de gerçekleşen askeri müdahaleleri sessizce kabullendiğini söylemek gerekiyor. 2016'da ise vatandaşlar, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da desteği ile topluca ve cesurca, askerin yönetimi ele geçirme çabasına karşı gelmişlerdir. Bu katılımcı demokrasi ve hukukun egemenliği yönünde çok önemli bir değişimdir (Falk, 2016). İnönü desteklemeseydi 27 Mayıs 1960 darbesinin gerçekleşmeyeceği bilinmektedir. 1960 darbesi gerçekleşmeseydi de sonraki darbeler kuvvetle muhtemel gerçekleşmeyecekti. Ve yine 27 Mayıs darbesine siyasetçiler, STK'lar ve vatandaşlar karşı duruş sergilemiş olabilseler idi, ordu mensupları kuvvetle muhtemel sonraki kalkışmalara cesaret edemeyeceklerdi. 15 Temmuza kadar Türkiye'de gerçekleşmiş olan askeri müdahalelere karşı siyasi liderlerin, STK'ların ve vatandaşların ciddi bir tepki vermediği, bu durumunda darbecileri darbelerin başarılı olacağı yönünde cesaretlendirdiği görülmektedir. 15 Temmuz ise bu konuda bir milat olmuştur. Cumhurbaşkanı başta olmak üzere siyasetçilerin, STK'ların ve halkın büyük bölümünün darbeye karşı duruş sergileyerek darbenin başarılı olmasını engellemeleri ve sonrasında darbeye

kalkışanların cezalandırılmaları yönünde sistemin işletilmesi hem Türk demokrasisi adına önemli bir kazanım olmuş, hem de bundan sonra darbe yapmak isteyeceklere Türkiye'de darbenin başarılı olmasının artık çok zor olacağını göstermiştir.

Türkiye'de 27 Mayıs darbesinden başlayarak her on yılda bir gerçekleşen askeri darbeler karşısında siyaset kurumunun bölünmüşlüğü ve tepkisizliği, darbe yapanları yapmış oldukları eylemin haklılığı ve kabul göreceği konusunda cesaretlendirmiştir. 15 Temmuz darbe girişimine yönelik siyaset kurumunun tutumu ise darbelere karşı siyaset kurumunun tutumu konusunda adeta bir milat olmuştur. Bu açıdan bakıldığında 15 Temmuz kalkışmasının Türk demokrasisinin gelişimi açısından çeşitli sonuçları olacaktır.

Darbeye kalkışanlar veya kalkışabilecekler halktan, siyasetçilerden, askerlerin bir kısmından, polis kuvvetlerinden ve aydınlardan bir tepki ile karşılaşabileceklerini öngörerek böyle bir karar alırken çok daha fazla zorlanacaklardır. Bir önceki askeri kalkışmanın herhangi bir tepkiyle karşılaşmamasının bir sonrakine zemin hazırladığı konunun ilgililerince kabul edilmektedir. 15 Temmuz kalkışmasından siyaset kurumunun da üzerine düşen dersi alacağı beklenmelidir. Toplumun sorunlarına çözüm bulmada yetkili kurumun siyaset kurumu olduğu, dolayısıyla siyasetçilerin kendi siyasi mücadelelerinde askerlerden yardım isteme alışkanlıklarının da toplumda karşılık bulamayacağı anlaşılmıştır. Varlıklarını demokrasiye borçlu olan siyasetçilerin demokratik olmayan usullere tevessülü kendi varlıklarının halk tarafından ciddi şekilde sorgulanmasına neden olacaktır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa askeri darbeye kalkışanlar ciddi bir yargılama sürecine tabi tutulmuşlardır. Bu durum da psikolojik açıdan önemlidir.

KAYNAKÇA

AKBULUT, Başak, (2016), 15 Temmuz Darbe Girişimi Gecesi Yaşananlar Dakika Dakika İddianamede,http://www.iha.com.tr/haber-15-temmuz-darbe-girisimi-gecesi-yasananlar - dakika-dakika-iddianamede-605465/, Erişim Tarihi:14.10.2017,

AKIN, Doğan, (2016), Türkiye'nin Darbe Tarihinde İlklerin Gecesi, http://t24.com.tr/ yazarlar/dogan-akin/turkiyenin-darbe-tarihinde-ilklerin-gecesi,15044,Erişim Tarihi:19.09.2017,

ALTUN, Fahrettin, (2015), 27 Nisan Muhtırasının Gerçek Manası, Sabah Gazetesi (27 Nisan 2015)

ARCAYÜREK, Cüneyt, (1989), **Darbeler ve Gizli Servisler**, 4. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi

AYDIN, Abdullah ve Aziz BELLİ, (2014), "**Cumhurbaşkanlığı ve Meşruiyet Tartışmaları**, s.87-102, Türkiye Seçim Sistemindeki Değişim, Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Medya İletişim ve Siyaset Odaklı İncelemeler, Ed. Faruk Temel, Onur Önürmen, Ankara Nobel Yayınları

BAHARÇİÇEK, Abdulkadir ve Gökhan TUNCEL (2011**), "Terörle Mücadelenin Zorlukları ve Bu Zorlukları Aşmada Farklı Bir Yaklaşım: Demokratik Mücadele Yöntemi**",s.1-15, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, Cilt: 2, (2),

BAŞGİL, Ali Fuad, (2008), **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul: Yağmur Yayınevi

BELLİ Aziz ve Abdullah AYDIN, (2012), "**Yerel Demokrasi ve Katılım: Kahramanmaraş ve Hatay İllerinin Karşılaştırılması**, s. 136-147, 2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Bildiri Kitabı, KSU, 1-2 Ekim 2012

BİRAND, M. Ali, (1986), Emret Komutanım, İstanbul: Milliyet Yayınları

BİRAND, M. Ali, (1984), 12 Eylül Saat 04:00, İstanbul: Karacan Yayınları.

COŞKUN, Mehmet Burhanettin, (2015), "**Güvenlik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye ve İran**", ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, Cilt:2, Sayı:4

DAMA, Nergiz, (2017), Türkiye'de Makbul Vatandaş ve 15 Temmuz, https://www.setav.org /turkiyede -makbul-vatandas-ve-15-temmuz/, Erişim Tarihi:19.09.2017,

DİKİCİ, Ali, (2014), 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve Türk Polisi, http://www.atam.gov.tr /wp-content/uploads/Ali-D%C4%B0K%C4%B0C%C4%B0-27-May%C4%B1s-1960-Asker%C3%AE-Darbesi-ve-T%C3%BCrk-Polisi.pdf, Erişim Tarihi:19.09.2017

DİLİPAK, Abdurrahman, (1991), **İhtilaller Dönemi**, İstanbul: Beyan Yayınları

DURSUN, Davut. (2005). Tür**k Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler**, Muhafazakar Düşünce, Yıl 1, Sayı 3, Kış.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, (2016), "Senin Çocuklar İşi Bitirdi 12 Eylül 1980 Darbesi, Türkiye Gazetesi, 19.09.2016

ERDEM, Fazıl Hüsnü, (2005) **Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Sivil-Asker İlişkilerinin Genel Görünümü**, s.751-777, 21. Yüzyıl Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, İstanbul: Cilt: 2, Aktüel Yayınları, Motif Matbaacılık,

ERDOĞAN, Mustafa, (2005). **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, Adnan Küçük ve diğerleri (Edt.), 21. Yüzyıl Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, İstanbul: Cilt: 2, Aktüel Yayınları, Motif Matbaacılık,

EREN, Arif Selim, (2016), **Teknoloji Yönetimi, Teorik ve Ampirik Yaklaşım**, Ankara: Gazi Kitabevi

DOĞRU, Osman, (1998), **27 Mayıs Rejimi**, Ankara: İmge Kitabevi

FALK, Richard, (2016), **İnsan Hakları ve Türkiye'deki Darbe Girişimi**, https://www. opendemocracy.net/openglobalrights/richard-falk/nsan-haklar-ve-t-rkiye-deki-darbe-giri-imi, Erişim Tarihi:17.09.2017,

HALDUN, İbn, (2016), **Mukaddime**, İstanbul: İlgi Kültür Yayıncılık

HEYWOOD, Andrew, (2013), **Siyaset**, Ankara: Liberte Yayınları

HEPER, Metin, (2011), **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, İstanbul: Doğan Kitap

Hürriyet Gazetesi, (12.09.2015), 1**2 Eylül Darbesinin Öncesi ve Sonrasında Yaşananlar**, http://www.hurriyet.com.tr/12-eylul-darbesinin-oncesi-ve-sonrasinda-yasananlar-30054684, Erişim Tarihi: 17.10.2017

KOCABAŞ, Süleyman, (2011), **Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol**, İstanbul: Bayrak Matbaacılık

KÜÇÜKÖMER, İdris, (2014), **Batılılaşma, Düzenin Yabancılaşması**, Ankara: Profil Kitap,

PETEK, Reşat, (2014), 27 Nisan Muhtırası ve Cumhurbaşkanlığı'nın İşgali, http://www.haber7.com/yazarlar/resat-petek/1151921-27-nisan-muhtirasi-ve-cumhurbaskanliginin-isgali, Erişim Tarihi:17.12.2017

SARP, Emre, (2013), 7. Yıldönümünde E- Muhtıra ve 28 Nisan Duruşu, http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/7-yildonumunde-e-muhtira-ve-28-nisan-durusu/3310, Erişim Tarihi: 17.12.2017

TEZKAN, Mehmet, (2012), Postmodern Darbe Neydi? http://www.milliyet.com.tr /yazarlar /mehmet-tezkan/postmodern-darbe-neydi--1527528/, Erişim Tarihi: 17.10.2017

TUNCEL, Gökhan ve Selahattin BAKAN, (2013), "**Türkiye Demokrasisinin Aksak Ayağı: Muhalefet**, s.5341-5370, Journal of Yaşar University, cilt:8 (31),

TUNÇ, Ahmet, (2017), **"Türkiye'de Göç Yönetimi"**, s.115-139, Türkiye'de Siyaset ve Uluslar arası İlişkiler Alanında Güncel Tartışmalar, Ed. Osman Ağır, Ankara: Seçkin Yayıncılık

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (2017), "Darbe", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option= combts&arama= kelime&guid= TDK.GTS.59c3b5c8413c63.03088917, Erişim Tarihi:17.09.2017

YAYLA, Atilla, (2015), **Siyaset Bilimi**, Ankara: Liberte Yayınları

http://www.dw.com/tr/6-soruda-15-temmuz-darbe-giri%C5%9Fimi/a-19407125, Erişim Tarihi: 17.10.2017

http://ekonomi.dunyabulteni.net/hayat/133186/27-mayis-darbesini-kim-yapti, Erişim Tarihi: 17.10.2017

http://www.yenisafak.com/dunya/27-mayis-darbesi-cia-belgelerinde-chp-biliyordu-2599467, Erişim Tarihi: 18.10.2017

http://darbeler.com/2015/05/18/12-mart-muhtirasi/, Erişim Tarihi: 13.11.2017

http://www.haber7.com/ic-politika/haber/995704-28-subat-postmodern-darbesinin-oykusu

http://www.yenisafak.com/gundem/hafizalardaki-28-subat-2424251